

ÉRDEMES-E ÚJRA FELFEDEZNI A HIVATÁSRENDISÉGET?

STRAUSZ PÉTER PHD¹

Összefoglalás:

Az előadás arra keresi a választ, vajon a két világháború között megszületett hivatásrendi gondolat tartalmaz-e olyan elemeket, melyek mai formába öntve hozzájárulhatnak a posztmodern utáni emberiség társadalmi és gazdasági problémáinak megoldásához. Be kívánja mutatni, a magyar hivatásrendi gondolkodók (szociológusok, jogászok, gazdasági szakemberek) teoretikus munkásságának azon szeletét, mely a jelenkor számára is hasznosítható üzenettel bír. Mindemellett röviden azt is elemezni kívánja, milyen esélyei lehetnek az újrafelfedezett és újragondolt hivatásrendiség gyakorlati alkalmazásának.

Kulcsszavak:

hivatásrendiség, válság, gazdaság, társadalom, gazdaságtörténet.

A gazdasági válság és az ebből fakadó, de egyben ezt is okozó társadalmi krízis az emberi közösségek visszatérő problémája. Az immár öt éve húzódó világméretű pénzügyi és gazdasági válságra még mindig nem született átfogó és sikeres megoldási kísérlet, a felvetődött társadalmi problémák végiggondolt kezelésére pedig még szándék sem igen tapasztalható a politikai és gazdasági elitiek részéről.

Ilyen helyzetben lehet kiemelt szerepe a társadalomtudományoknak. Felkutathatnak mára már feledésbe merült válságkezelési stratégiákat, felmérhetik a közösségek mai állapotát és objektív szakmai vitát kezdeményezhetnek a kérdésről, melynek eredményeit minden eszközzel el kell juttassák a döntéshozókhoz. A diszciplínának ki kell és ki lehet most lépnie elefántcsonttoronyából. Ez komoly feladat, de komoly lehetőség is egyszerre. Alkalom nyílik arra, hogy a tudomány „hasznossága” feketén-fehéren megmutatkozzék.

A társadalomtudományokon belül a történettudomány ehhez az erőfeszítéshez azzal tud hozzájárulni, hogy újra felfedezze azokat a régi megoldási alternatívákat, melyek hasznosítható tapasztalattal kecsegtetnek a jelen problémáinak megoldásához is. Ezek közé az elméleti rendszerek közé tartozik a katolikus indíttatású hivatásrendiség is, mely igen komoly hatást gyakorolt a két világháború közötti európai gazdasági és társadalmi gondolkodásra. Sajnálatos módon a második világháború előtt a szélsőjobboldal, azután pedig a marxista-kommunista ideológia igyekezett összemosni a fasiszta indíttatású korporatizmussal, ezáltal próbálva kisajátítani illetve diszkreditálni. Ennek köszönhető, hogy az eszmetörténeti kánon máig karanténban tartja a hivatásrendiséget, egyoldalúan autoriter és szélsőséges ideológiához közelálló elképzelésnek bélyegezve azt.

Jelen tanulmányban² a hivatásrendiség rövid újrafelfedezésére teszünk kísérletet. A terjedelmi keretek miatt tömören össze kívánjuk foglalni legfontosabb jellemzőit és a gyakorlatba történő korabeli átültetésének dilemmáit. Végül arra tervezünk választ adni, lehet-e, s ha igen milyen módon a hivatásrendi gondolat egyes elemeit hasznosítani korunk társadalmi és gazdasági problémáinak megoldása során.

1. A *Quadragesimo anno* és a hivatásrendiség

A kapitalizmus első világháború előtt is meglévő és 1918, illetve 1929 után még jobban felerősödő gazdasági, szociális és ebből fakadó társadalmi diszfunkcióit nem csupán a

¹ Tudományos munkatárs, Budapesti Corvinus Egyetem. Email: peter.strausz@uni-corvinus.hu.

² A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatói Ösztöndíja támogatásával és az OTKA K-100546 *Gazdasági-szociális reformelképzelések és társadalmi modellek a két világháború között* című kutatás keretein belül készült.

bolsevizmus, a fasizmus és a nácizmus ismerte fel. A katolikus egyház már a 19. század utolsó évtizedében súlyos problémaként fogalmazta meg az igen nehéz körülmények között élő városi munkásság gyakran kétségbeejtő helyzetét – és a többek között ennek hatására végbement eltávolodását a vallástól. Egyes katolikus egyházi vezetők, illetve hívő filozófusok, közgazdászok és szociológusok nem csak a munkásrétegek alkalmanként már az embertelenségig sanyarú munka-, lakás- és életkörülményei ellen emelték fel szavukat, hanem azt is komoly veszélynek tekintették a társadalomra nézve, hogy a modern városi létformára kényszerített embermilliók egyrészt egymástól idegenednek el (a családok és kisközösségek széthullnak), másrészt pedig az ateista szocializmus tanait befogadva elvesznek az egyház számára is.³ E folyamatra reflektálva XIII. Leó pápa 1891 májusi *Rerum novarum* kezdetű enciklikájában egyszerre ítélte el a szegény rétegek tarthatatlan kizsákmányolását és az erre adott szocialista-szociáldemokrata válaszokat. A többek között a hívők fokozott szolidaritására és az önszegélyezésre buzdító körlevélben megfogalmazott elvek és útmutatás alapján indult Európában útjára a keresztényszociális szakszervezeti, illetve politikai mozgalom.⁴

A századforduló válaszlépései azonban nem mindenben feleltek meg az 1920-as, 1930-as években felvetődött gazdasági-szociális problémáknak. Az első világháborút követően olyan események zajlottak le Európában (a kommunizmus oroszországi, a fasizmus olaszországi hatalomra jutása, a nácik előretörése Németországban, a gazdasági világválság), amelyekre a katolicizmusnak mindenképp reagálnia kellett.⁵ Az egyház gyorsuló társadalmi átrendeződésre és a nemzetközi, illetve nemzeteken belüli (osztály-) feszültségek növekedésére adott válaszában egyik alap gondolata Eugenio Pacelli apostoli nunciusnak az 1929-es freiburgi katolikus gyűlésen elmondott beszédében fogalmazódott meg először, amikor az egyházfő kijelentette: az államférfiak és állampolgárok törekvése nem lehet más, mint az osztályok közötti ellentétek egyetértésben zajló rendi együttműködéssé történő átalakítása.⁶

XI. Pius pápa 1931-ben, a *Rerum novarum* kiadásának negyvenedik évfordulóján megjelentetett *Quadragesimo anno* kezdetű körlevelében a teljes társadalmi rend XIII. Leó által lefektetett alapelvek szerinti megújításának módozatait foglalta össze a Pacelli bíboros által elmondottak szellemében. Az enciklika szerzője már a pápai körlevél elején hangsúlyozta, hogy XIII. Leó volt az első, aki a 19. század utolsó éveiben rávilágított a munkások kétségbeejtő helyzetére és szót emelt kizsákmányolásuk ellen. XI. Pius rámutatott, hogy már elődje is felismerte: a kor uralkodó eszméi közül a liberalizmus „a szociális kérdés helyes megoldására teljesen képtelennek bizonyult”, a szocialista ideológia pedig „olyan orvoslást kínál, amely magánál a bajnál rosszabb s az emberi társadalmat még szörnyűbb veszedelmekbe döntené”.⁷ XIII. Leó – utódja szerint – e két felfogástól teljesen eltérő utat vázolt fel a kapitalizmus által kitermelt súlyos szociális problémák megoldására, s ennek első lépéseként – a *Rerum novarum* keretében – felsorolta azokat a jogokat és kötelességeket, melyek a tőkés és munkások viszonyrendszerét meg kell hogy határozzák.

XI. Pius három fő pontban látta elődje útmutatásának hasznos következményeit. Először is az egyház e téren végzendő munkájának meghatározását tartotta XIII. Leó komoly

³ A szociális kérdéssel foglalkozó 19. századi katolikusok (Albert de Mun, Wilhelm Emmanuel Ketteler, Karl von Vogelsang, Edward Manning stb.) tevékenységét összefoglalva lásd: Mihelics, 1933. 34-45.; Bredendiek, 1953.; illetve Gergely, 1991. 3-4.

⁴ Gergely, 1998.

⁵ XI. Pius pápasága alatt mindhárom diktatórikus ideológia ellen felemelte szavát: *Non abbiamo bisogno* kezdetű 1931-es enciklikája a fasiszta Olaszországot, a *Mit brennender Sorge* kezdetű 1937-es apostoli körlevele a nemzetiszocializmust, míg az ugyanakkor megjelent *Divini redemptoris* enciklika a bolsevista államot és tanítását ítélte el. Erre bővebben lásd: Huber, 2003. 3-17.

⁶ Lásd erről: Gscheidlinger, 1998. 65., 205.

⁷ *Quadragesimo anno* 6-7.

érdemének. A *Rerum novarum* a következőképp fogalmazott ezzel kapcsolatban: „Az egyház az evangéliumból merített tanaival a harcot vagy megszüntetheti, vagy legalább annak keserűségét enyhítheti; egyeseknek nemcsak az elméjét kiművelni, hanem törvényeivel életüket és erkölceiket is szabályozni törekszik és a szegények helyzetét sok hasznos intézménnyel javítja.”⁸ Ennek érdekében segíteni kell a társadalom- és közgazdaságtudomány megfelelő szellemiségben való fejlődését, és eredményeinek minél szélesebb körben történő terjesztését. Emellett azonban a mindennapokban is a korábnál nagyobb figyelmet kell szentelni a munkásoknak: felvilágosító munkával meg kell ismertetni őket jogaikkal és kötelességeikkel, valamint boldogulásuk törvényes útjaival. Emellett az egyháznak bábáskodnia kell a különböző munkavállalói (munkás, földműves és alkalmazotti) önszegélyző szervezetek, illetve egyéb jótékonyági egyletek minél nagyobb számban történő létrehozásánál. XIII. Leó második fontos kijelentését XI. Pius az államhatalom feladatának meghatározásában látta: a *Rerum novarum* ugyanis az állam kötelességének nyilvánította a közjó érvényesülése feletti örökösödést, valamint a kiszolgáltatott rétegek legsúlyosabb problémáinak orvoslását is. XI. Pius a leói alapvetés harmadik alappilléryének az önszegélyző egyletek alulról történő megszervezésének szorgalmazását tartotta. XIII. Leó ugyanis már nem a csupán munkavállalókat tömörítő egyesületek létrehozását javasolta, hanem felvetette annak lehetőségét is, hogy tőkés és munkások *közösen* alapítsanak szervezeteket a tagság önszegélyezésére. XI. Pius kiemelte elődje munkájának úttörő jellegét a szociális egyenlőtlenségek felszámolása terén, és leszögezte, hogy a *Rerum novarum* nyomán kibontakozó mozgalom döntően hozzájárult a társadalmi felelősség iránt érzéketlen liberalizmus bukásához, egyes állami munkásjóléti intézkedésekhez, illetve a katolikus jótékonyági-önszegélyező egyesületi, valamint szakszervezeti mozgalom kibontakozásához.⁹

XI. Pius azonban nem elégedett meg elődje érdemeinek és példájának hangsúlyozásával, hanem arra építve és állandóan rá hivatkozva kívánt szociális és társadalmi jellegű útmutatást adni a gazdasági válságtól sújtott világnak. Enciklikájának céljaként azt fogalmazta meg, hogy „nagy Tanítómesterünk [XIII. Leó – S. P.] tanítását a társadalmi és gazdasági kérdéstről [...] egyes fejezeteiben alaposabban kifejtjük, végül a mai gazdasági helyzet és a szocializmus vizsgálata után a mostani társadalmi bonyodalom gyökerét fölktassuk s az üdvösséges megújulás útját, tudniillik az erkölcsök keresztény reformját megmutassuk”.¹⁰

Ennek alapján az apostoli körlevél kimondott kritikát fogalmazott meg a szélsőségesnek értékelt kommunizmussal és a mérsékelt arculatot öltött, de XI. Pius szerint éppúgy tévúton járó szocializmussal szemben. Mindenekelőtt e két „testvér-ideológia” ateizmusát, illetve osztályharc-elméletét ítélte el, károsnak és destruktívnak nevezve a munkavállalói és munkaadói csoportok közötti ellentétek szítását.¹¹ A diplomatikusan (vagy ironikusan?) csak „igen érdekes kísérlet”-nek nevezett fasiszta berendezkedés bírálata is helyet kapott az apostoli körlevélben (konkrétan néven nem nevezve, de félreérthetetlenül rá utalva). A pápa elismerte ugyan, hogy a szisztéma segíthet az osztályok békés együttműködésének megteremtésében valamint a szocialista szervezetek és törekvések visszaszorításában. Ezzel szemben azonban komoly problémának látta, hogy a fasiszta Olaszországban létrehozott szindikátusok (és a később rájuk épülő korporációk) révén az állam túlzottan beavatkozik a szabad gazdasági magán-tevékenységbe, tőkés és munkás viszonyának alakulásába. Emellett a korporatív szisztéma bonyolult igazgatást és ezért

⁸ *Rerum novarum* enciklika 16. pont. Idézi: *Quadragesimo anno* 10.

⁹ A *Rerum novarum* enciklika eredményeinek és követendő kezdeményezéseinek összegzésére lásd: *Quadragesimo anno* 9–22.

¹⁰ *Quadragesimo anno* 9.

¹¹ *Quadragesimo anno* 58–60.

kiterjedt apparátust igényel, ráadásul politikai színezettel is bír, emiatt „inkább pártcélok szolgálatára alkalmas, mint a nagyobb társadalmi jólét megteremtésére.”¹²

A katolikus egyház a fenti kísérletektől markánsan eltérő utat jelölt ki a két világháború közötti gazdasági és társadalmi válságból történő kilábalásra. A pápai enciklika a megoldást a társadalmi igazságosság különböző osztályok, illetve rétegek kiegyezésének révén történő megteremtésében látta. XI. Pius szerint a szociális és társadalmi béke megteremtése érdekében első lépésként el kell fogadni, hogy tőkés és munkás egymásra utalt (egyik sem élhet meg a másik nélkül), a tulajdon és a munka pedig kettős természetű: egyszerre kell szolgálnia az egyén és a közösség érdekeit. A munkavállalóknak joguk van a tisztességes bérhez, a munkaadóknak pedig a tisztességes haszonhoz. Azonban mindkét csoportnak szem előtt kell tartania a közjót is, és a rászorulóknak nehéz helyzetén törekednie kell enyhíteni. A nélkülözők ugyanis joggal várhatják el a társadalom anyagi téren is megnyilvánuló szolidaritását.

Az apostoli körlevél a fenti jogokat a különböző szociális-társadalmi osztályok megszervezése és együttműködése révén tartotta biztosíthatónak. „Szent Tamásnak mesteri tanítása szerint [...] a rend egység a jól tagolt sokaságban. Valódi és természetes társadalmi rendhez tehát két alkotóelem szükséges: a tagok sokasága és az erős kötelék, amely őket egységbe fűzi. Már pedig ez az egységbe kötő erő megvan a közös termelő munkában és a közös szolgálatban, amelyet az azonos hivatásúak sokasága végez, akár munkások, akár munkaadók; s megvan a közjóban, vagyis a társadalom közérdekében is, amelyre az összes foglalkozási ágaknak – mindeniknek a saját tehetsége szerint – együttműködniök kell.”¹³

A nemzeti közösségeket jelenleg leginkább a munkások és tőkésök közötti munkapiaci feszültségek osztják meg végzetesen. Ezek kiküszöböléséhez az azonos szakmában tevékenykedő munkavállalók és munkaadók közötti bérharcot be kell szüntetni, ezt pedig úgy lehet elérni, ha olyan szervezetek (rendek) jönnek létre, melyeknek az egyének nem munkapiaci helyzetük, hanem társadalmi hivatásuk (foglalkozásuk) szerint lesznek tagjai.¹⁴ Emellett az „államférfiak és a tisztességes polgárok legfőbb célja és törekvése legyen az egymással szembenálló osztályok harcát megszüntetni, a különböző foglalkozási ágakat békés együttműködésre bírni. *Tehát a rendiség helyes felújítása szociálpolitikai célkitűzés.* [kiemelés – S. P.] Napjainkig még az erőszak rendje uralkodik, amely ingatag és törekeny, mert ellentétes érdekű és ellenséges, tehát harcra, háborúra hajlamos osztályokra támaszkodik.”¹⁵

A fenti premisszákból kiindulva akkor lehet az embereket és társadalmi közösségeket megosztó osztályharcot megszüntetni, ha a teljes társadalmi rend átszervezésre kerül. Tehát – ahogy korábban már olvashattuk – „a rendiség helyes felújítása szociálpolitikai célkitűzés”. Az azonos foglalkozásúak – munkaadók és munkavállalók – közös szervezetei olyan „önkormányzati testületek [lesznek, melyek] a polgári társadalomnak, ha nem is lényeges

¹² *Quadragesimo anno* 50–52. XI. Pius pápasága során szinte mindegyik diktatórikus államberendezkedési kísérlet ellen felemelte a szavát: *Non abbiamo bisogno* kezdetű 1931-es művében a fasiszta Olaszországot, 1937-es *Mit brennender Sorge* című tanításában a nemzetiszocialista, és ugyanekkor megjelent *Divini Redemptoris* enciklikájában a bolsevista államot és tanítást ítéli el, miközben Európa nagyhatalmai éppen az ezekkel való együttműködést állították politikájuk középpontjába („appeasement-politika”). A pápai enciklikákkal kapcsolatban lásd: Huber, 2003.

¹³ *Quadragesimo anno* 46–47.

¹⁴ „Más megoldás alig lehetséges, mint a társadalmi szervezetben olyan jól rendezett szervezet, rendiségi alakulatokat teremteni, amelyeknek az egyesek nem valamelyik munkapiaci párthoz tartozásuk, hanem sajátos társadalmi hivatásuk – foglalkozásuk – alapján volnának tagjai. Amint ugyanis az egymáshoz közellakók természetes folyamat útján községeket alakítottak, úgy az azonos foglalkozásúak – akár gazdasági, akár más a foglalkozásuk – a hivatásuk szerint rendekbe vagy rendi testületekbe tömörülhetnének. Ez a folyamat is egészen természetes.” *Quadragesimo anno* 46.

¹⁵ *Quadragesimo anno* 45.

alkotóelemei, mindenesetre természetes folyamányai”.¹⁶ Ezeket a közös hivatás, valamint a mindenki által szolgálni hivatott közjó fontosságának tudata fogja összetartani. Az egyes rendek legfőbb tevékenysége az egész közösség (nép, nemzet) érdekének előmozdítására kell, hogy irányuljon.¹⁷ Ha a szervezeteken belül olyan kérdések vetődnének fel, melyekkel kapcsolatban a munkaadóknak és munkásoknak speciális és egymástól eltérő érdekei merülnek fel, e két fél egymástól elkülönülve is tanácskozhatnak vagy határozhatnak azokról.

Az enciklika határozottan leszögezte: fontos, hogy a rendek szervezetét az egyének – az államformához hasonlóan, és az igazságosság és a közjó figyelembe vételével – szabadon határozhassák meg. A magyarul később egységesen *hivatásrendeknek, hivatásrendi szervezeteknek* nevezett szerveződések létrejötte után az államnak – amely addig a közösségek liberális korban bekövetkezett felbomlása miatt számos, valójában nem rá tartozó feladatot kényszerült magára vállalni – a „kisebb és alacsonyabb rendű közületek” számára át kell adnia azon funkciókat, melyeket azok nála hatékonyabban képesek ellátni. Ezáltal a társadalom működése kiegyensúlyozottabb lesz, az állam tekintélye és kapacitása pedig megnő.

XI. Pius szerint ezzel párhuzamosan szükség van a szabad verseny alapján álló gazdaság kérdésének átgondolására is. Hiába vált ugyanis kánonná, hogy a verseny képes kormányozni önmagát, „a szabadverseny nem tudja a gazdaságot szabályozni, bár kellő határok közt jogosult és kétségtelenül hasznos lehet. [...] Azért szükséges a gazdaságot ismét valóságos és hatékony szabályozó elvnek alávétetni.”¹⁸ A pápa azonban azonnal leszögezte, hogy „a szabadverseny szerepét a legújabb időben átvevő gazdasági hatalom” sem alkalmas arra, hogy kizárólagos jelleggel szabályozza és korlátozza a gazdaság működését. Ez ugyanis „önmagában vak és erőszakos. Hogy áldást hozhasson az emberiségre, maga is hatásos mérséklésre és bölcs vezetésre szorul s a mérséklést és vezetést önmagában nem adhatja.”¹⁹

Az államnak XI. Pius szerint ugyanis e tekintetben a feladata csupán az, hogy erejével védje és segítse érvényesülni az „új szociális rendet”. Emellett az egyes nemzeteknek el kellene ismerniük kölcsönös egymásra utaltságukat a gazdaság terén is, és e tárgyú együttműködésük szabályozása érdekében szükséges lenne nemzetközi szövetségeket és intézményeket létesíteniük.²⁰

A fenti célokat XI. Pius szerint nem közvetlenül az Actio Catholica révén kell elérni – hiszen e katolikus szervezet számára tilos a szakszervezeti és politikai tevékenység –,²¹ hanem az általa korábban kinevelt, az egyházhoz kötődő fiatal szakembergárda munkája nyomán.²² Ezen ifjaktól a pápa apostoli lelkületet kért, hogy hatalmas feladatuknak eleget tudjanak tenni, ugyanis csakis a körlevélben vázolt célok elérése esetén várható a jelenleg válságban lévő emberi társadalom keresztény szellemű megújulása.

¹⁶ *Quadragesimo anno* 46.

¹⁷ „Világos, hogy az ilyen testületekben a legerősebb hangsúly az egész foglalkozási ág közös ügyein lesz. Már pedig egyik legfontosabb közös ügyük az egyes ágaknak, hogy a különböző hivatások minél gyümölcsözőbben szolgálják az egész népnek a javát.” *Quadragesimo anno* 47.

¹⁸ *Quadragesimo anno* 49.

¹⁹ *Quadragesimo anno* 49.

²⁰ *Quadragesimo anno* 50.

²¹ Az enciklika e kijelentésének tükrében vitathatónak tűnik az a kutatói megállapítás, miszerint a hivatásrendek „tevékenységét nemzeti és nemzetközi keretek között [...] az] Actio Catholica fogta volna össze.” (Gergely, 2007. 96.)

²² Az Actio Catholicára és az általa kinevelt fiatalok jövőbeli feladatára vonatkozóan lásd: *Quadragesimo anno* 52.

2. A hivatásrendiség értékei és gyakorlatba történő átültetésének dilemmái

A *Quadragesimo anno* a katolikus egyház társadalmi tanításának szempontjából mérföldkönek bizonyult. Az enciklika hatására indult meg a *hivatásrendiség* részletesebb kidolgozása, és a hivatásrendi gondolat gyakorlatba történő átültetésének több kísérlete.²³ Élénk közgazdasági és szociológusi, sőt később politikatudományi vitát generált, amely azonban a második világháború miatt nem tudott minden európai illetve keresztény kultúrájú ország tudományos közéletében kellőképp kibontakozni. Az 1945 után széles társadalmi mozgalommá és fajsúlyos politikai erővé váló kereszténydemokrácia számos alapelve (társadalmi szolidaritás, szociális piacgazdaság, szubszidiaritás stb.) mindezzel együtt a pápai körlevélben gyökerezett, melynek bizonyos tanításai ezáltal a második világháború utáni Európában valósultak meg.²⁴

Önmagában az is komoly érdeme az enciklikának, hogy egy olyan harmadik utat jelölt ki a már megvalósult bolsevik és a kapuk előtt álló náci ideológiával szemben, amely még a korszak diktatórikus alapú társadalomszervezési elképzeléseinek legmérsékeltebbjével, a fasiszta indíttatású korporatizmussal sem mutatott túl sok rokonságot. XI. Pius ügyelt arra, hogy éles határvonalat húzzon a végső soron etatista olasz korporatizmus, és a katolikus egyház által javasolt alulról építkező, autonóm szervezetekre támaszkodó hivatásrendiség között. A pápa által elképzelt hivatásrendi társadalomban ugyanis az állam partnere, nem pedig ura és parancsolója a munkaadók és munkavállalók párbeszédét és megegyezését szolgáló szervezeteknek. A hivatásrendek ráadásul feladatokat is vennének át az államtól, amely így bizonyos kompetenciákról is megválna, ez pedig egy korporatív szisztémában elképzelhetetlen lenne.²⁵

Az apostoli körlevél azt azonban pontosan nem írta körül, milyen entitásnak (állam, egyház, egyéb közösség) kellene létrehozni a felvázolt új társadalmi struktúrát, ehelyett a szociálisan érzékeny és ezirányban képzett híveket buzdította a különböző hivatásrendek megalapítására.

XI. Pius a már létező, keresztény indíttatású szabad egyesületekre támaszkodva tartotta kivihetőnek elképzelései megvalósítását. Seholy nem utalt a hivatásrendek univerzális jellegére abban a tekintetben, hogy kötelező tagságúaknak kellene lenniük, hangsúlyozta azonban annak fontosságát, hogy e szervezetek erős önkormányzatisággal rendelkezzenek. Az enciklika általános megfogalmazása később sokféle értelmezésre adott módot. A különféle megvalósítási kísérletek folyamán a legnagyobb dilemma mindvégig az maradt, hogyan lehet e hivatásrendeket úgy életre hívni, hogy azok az adott szakmákat teljesen átfogják – hiszen enélkül nem tevékenykedhetnek az egész társadalomra kiható módon –, de ugyanakkor ne valamilyen náluk erősebb intézmény (például az állam) akaratából alakuljanak meg, és így megőrizzék autonómiájukat? Logikus volt a kérdés: milyen erő képes ezt véghezvinni? Ha, amint az a legvalószínűbbnek tűnt, mégis az állam vállalja majd magára ennek feladatát, mi a

²³ Az 1934-es osztrák hivatásrendi berendezkedés, a Ständestaat nyíltan vállalta a *Quadragesimo anno* mint eszmei alapot. Zachar, 2010. 98–99.

²⁴ A liberális közgazdász, Wilhem Röpke (a második világháború utáni „szociális piacgazdaság” egyik szellemi atyja) szerint is „a körlevél különös érdeme”, hogy éles különbséget tesz a piacgazdaság elve és annak torzulásai között. Ezzel pedig nem a hagyományos kapitalista berendezkedés felszámolására törekszik. A pápai útmutatás „többfrontos háborút visel”: egyrészt szembehelyezkedik az individualizmus és a laissez-faire gazdaságpolitikájával, másrészt a kollektívizmussal. Ugyanakkor Röpkének az volt a véleménye, hogy az általa „hivatásközösségeknek” nevezett *ordok* az enciklika értelmében a munkaadók és munkavállalók viszonyának megjavítására irányuló szociálpolitikai célként kell létrehozni, és működésük is csak erre a terepükre korlátozódna. Röpke, 2000. 181–183.

²⁵ Mindezek alapján nem érthetünk teljesen egyet a korszak katolikus egyházának talán legnagyobb magyar kutatójának, Gergely Jenőnek e tárgyban tett kijelentésével, miszerint a *Quadragesimo anno* „a katolikus szociális tanítás *korporatív* [kiemelés – S. P.] újraértelmezésével harmadik utat ajánlott a bolsevik és a náci kollektívizmussal és diktatúrákkal szemben”. (Gergely, 2007. 96.)

biztosíték arra, hogy nem „telepszik rá” e szervezetekre, mint ahogy az a korporációk esetében Olaszországban történt?

A pápai tanítás természetesen nem kívánt minden közösség számára egyformán érvényes, egységes sémát adni, hanem az általános elvárások megfogalmazása mellett a hívókra bízta a kitűzött célok megvalósításának minkéntjét. XI. Pius ideálja olyan új társadalmi rend volt, melyet bármilyen berendezkedésű állam (monarchia, köztársaság vagy netán diktatúra) képes megalkotni.²⁶ Az új katolikus szociális tanításhoz kötődő közgazdászokra, jogászokra és szociológusokra várt a feladat, hogy a hivatásrendi gondolat *Quadragesimo annoban* talán túlzottan általános jelleggel megfogalmazott elemeit részleteikben kidolgozzák illetve az enciklika itt-ott felfedezhető ellentmondásait feloldják.

3. Hivatásrendi gondolat a 21. században?

A 2008-ban kirobbant pénzügyi és gazdasági világválság sokakat arra sarkallt, hogy történelmi párhuzamokat vonjanak napjaink és a korábbi időszakok hasonló krízisei között, s a múltban használt terápiás kísérletek tapasztalatait a jelenkor nehézségeinek megoldása során hasznosítani próbálják. Ez a módszer különösen hazánkban lehet hasznos, ahol 1944/45 cezurája oly éles, hogy ideológiai okokból számos tapasztalat felejtésre ítéltetett és – különösen a gazdaság- és társadalomtudományok terén – a korábbi eredmények nagy része kikerült a „tudományos hagyományból”. A múltban felhalmozott tapasztalatok újrafelfedezése során azonban hiba lenne, ha minden történelmi példát egy az egyben, akkori politikai-társadalmi-gazdasági kontextusából kiragadva szemlélnénk és próbálnánk meg hasznosítani.

Óvatosan kell közelíteni a hivatásrendiség jelenbeli hasznosíthatóságának kérdéséhez is. Nem szabad elfeledni, hogy egy sokkal kevésbé szekularizált társadalmi környezetben született, egy olyan korban, amikor a termelő és szolgáltató szektorok a maitól eltérő módon működtek. Az európai társadalmak szerkezete is rengeteg elemében különbözött a maiakétól. Mindez komolyan korlátozza a hivatásrendi gondolat jelenben történő alkalmazhatóságát.

Van azonban több olyan hivatásrendi indíttatású megállapítás, melyet a társadalmaknak érdemes újra és újra megfontolniuk és az adott korhoz igazítva követniük. A közösség – legyen az helyi, nemzeti vagy szupranacionális – érdekeinek szem előtt tartása és az elesettekkel szembeni társadalmi méretű szolidaritás fontossága ma is alapja lehet a válság utáni világnak. A munka és a tőke kettős természetéről szóló tétel szintén helytálló napjainkban is, hiszen ez egyszerre fogadja el az egyéni érdek létjogosultságát és a közösség iránti felelősség szükséges voltát. Ugyanez igaz a munkavállaló és munkaadó egymásra utaltságára is, hiszen ez minden gazdasági közegben többé vagy kevésbé igaz, ezért hiba hosszú távon figyelmen kívül hagyni. A valódi szubszidiaritás biztosítása is olyan kezdeményezés, melynek aktualitása 1931 óta semmit sem csökkent. A gazdasági és társadalmi élet minden szintjére bekúszó osztály- és pártpolitika e területekről történő kiszorítása volt XI. Pius egyik célja. Ez a jelenség napjainkban is meghatározó, ezért érdemes olyan megoldási javaslatokkal foglalkozni, mint a hivatásrendiség, melyek a társadalmi ellentétek feloldását a politikán kívüli eszközökkel kívánják elérni.

Napjainkban természetesen nem megvalósítható a *Quadragesimo anno* hivatásrendi társadalomra vonatkozó elképzelése. Az önkéntesség alapján elképzelt univerzális szervezkedés gondolata saját korában sem volt maradéktalanul átültethető a gyakorlatba. Zsákutcának bizonyult az államra bízni e társadalmi szervezetek létrehozását, hiszen kivétel nélkül minden esetben rátelepült azokra, sokszor erősen etatista arculatot adva a rendszernek.

²⁶ Lásd erről: Karpeles, 1933. 8.

A hivatásrendiség alkalmazásának legnagyobb nehézsége leginkább abból fakadt és fakad, hogy az a társadalom és a gazdaság *egészét* kívánja átformálni úgy, hogy *mindenkit* rá akar venni az ebben a változásban való *önkéntes* részvételre.

Ellentmondásai ellenére a hivatásrendi gondolat értékei tagadhatatlanok, nem véletlenül hatottak termékenyítőleg a kereszténydemokrácia szociális és társadalmi-gazdasági elképzeléseire. A szolidaritás, szubszidiaritás és társadalmi-gazdasági együttműködés együttes fontosságát először ez az elmélet fogalmazta meg, mindez a gyakorlatban azonban az örök emberi tulajdonságoknak köszönhetően nem valósulhatott meg maradéktalanul.

Hiba lenne azt állítani, hogy a hivatásrendi gondolat egy az egyben választ adna jelenünk problémáira. Az azonban kijelenthető, hogy – amint az Ausztriában évtizedek óta rendszerszintű gyakorlat – lényegi elemeit érdemes úgy újra felfedezni, hogy azok minden vallási és ideológiai meggyőződéstől mentesen is befogadhatóak legyenek. A társadalomtudományokra vár a feladat, hogy az emberi közösségeknek a krízisből kivezető elméleti irányt mutassanak. Ennek első lépése kell legyen a korábbi elméletek legfontosabb megállapításainak csokorba gyűjtése, majd annak eldöntése, közülük mi alkalmazható napjainkban. Időszerű tehát széleskörű tudományos vitát folytatni a 20. század különböző társadalom- és gazdaságszervező elméleteiről úgy, hogy ideológiától mentesen közelítünk hozzájuk. Ebben az értelemben érdemes újra felfedezni a hivatásrendiséget is, mert ezen elmélet más teóriákkal összevető objektív vizsgálata esélyt adhat arra, hogy kellő szintézist követően a tudomány eredményei hozzájárulhassanak társadalmi és gazdasági életünk megújításához.

Irodalomjegyzék

Brendendiek, 1953. = Brendendiek, Walter: Christliche Sozialreformer des 19. Jahrhunderts. Verlag Koehler & Amelang, Leipzig 1953.

Gergely, 1991. = Gergely Jenő: A százéves Rerum Novarum. História, 1991/5-6.

Gergely, 1998. = Gergely Jenő: XIII. Leó és a keresztényszocializmus. Vigilia, 1998/11. <http://www.vigilia.hu/archiv.html> (2013. március 20.)

Gergely, 2007. = Gergely Jenő: A keresztény szindikalizmus története a XIX-XX. században. MTA, Budapest, 2007.

Gscheidlinger, 1998. = Gscheidlinger, Fridolin: Die katholische Soziallehre und die Rezeption von ausgewählten Inhalten der ersten beiden päpstlichen Sozialzyklen 'Rerum Novarum' und 'Quadragesimo Anno' sowie des österreichischen Sozialhirtenbriefes 1925 in Österreich. Disszertáció. Kézirat. Linz, 1998.

Huber, 2003. = Huber Szebasztján: A katolikus egyház politikai és szociális enciklikái és történeti hátterük. Politikai elemzések. Író Gergely Alapítvány. III. évf. 3. sz. (2003. május)

Karpeles, 1933. = Karpeles, Benno: Klassenkampf, Fascismus und Ständeparlament. Typographische Anstalt, Wien, 1933.

Mihelics, 1933. = Mihelics Vid: Keresztényszocializmus. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933.

Quadragesimo anno = XI. Pius „Quadragesimo anno” kezdetű apostoli körlevele a társadalmi rend megújításáról. (Második kiadás.) Szent István Társulat, Budapest, 1932.

Röpke, 2000. = Röpke, Wilhelm: Emberséges társadalom – emberséges gazdaság. Válogatás Wilhelm Röpke műveiből. Vál., ford. és jegyzetekkel ellátta: J. Horváth Tamás. 2. kiad. Aula. Budapest, 2000. 178–186.

Zachar, 2010. = Zachar Péter Krisztián: A „Ständestaats” eszmeisége és az érdekképviseltek. In: Társadalmi és gazdasági érdekérvényesítés a XX. században. Szerk.: Dobák Miklós –

Kardos József – Strausz Péter – Zachar Péter Krisztián. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010. 75–119.